Den spanske borgerkrigen og to som var der

Taler
Ingar Knudtsen

Dato
8 november 1997

Sted
Kristiansund

Omstendigheter
Avduking av minneplakett i Folkets Hus

I løpet av ti år, fra 1936 til 1946 ble menneskeheten vitne til de største omveltningene i Europas og verdens nyere historie. Begivenheter som på godt og vondt har formet vår hverdag.

Sett fra året 1937 syntes fascismens brutale frammarsj på verdensarenaen uavvendelig som en orkan der man bare hjelpelaust kan banke på barometret og håpe på at uværet skal gå sørom eller nordom. Bare ikke komme hit.

Det var ikke bare vanlige mennesker som forsøkte å lukke øynene og se bort, i håp om at alt skulle gli over som en vond drøm, i enda større grad syntes dette å gjelde mange av datidas politikere og media.

Hitler var da slett ikke noe monster, og Tyskland var da en kulturnasjon? Nazistene hadde fått orden på Tyskland, hadde de ikke? Noen bolsjeviker og jøder og intellektuelle var jo fengslet eller sendt til leir. Leir? Det smakte litt av ord som speiderleir og sommerleir. Litt friskt leirliv og disiplin kunne vel ingen ha vondt av.

Olympiaden i Berlin, var ikke den prikkfritt gjennomført kanskje? Og Norge fikk bronsemedalje i fotball, så bare ti stille med snakket om politikk.

De store avisene med Aftenposten i spissen syntes det var en skandale at Carl von Ossietzky hadde fått fredsprisen i 1936 og på den måten gjort Hitler sint på Norge, ja i de kretser mente noen at Hitler burde fått fredsprisen i stedet!

Regelen i Europa syntes å være at det nazistene pekte på, det fikk de…

Men om mange levde i håpet om at alt skulle blåse over, og atter andre ropte ja og amen, så fantes det et lyspunkt i mørket. Det fantes ett eneste sted i Europa der baunene brant. Der motstanden mot fascismen var synlig. Det var i Spania.

Uventet hadde ei folkefrontregjering av liberale og sosialister vunnet valgene i Spania i februar 1936. Høyresida i Spania raste mot det som hadde skjedd og høyest av alle hylte de som ikke hadde fått inn noen representanter i folkeforsamlinga i det hele tatt - de spanske fascistene, den såkalte Falangen.

17. juli 1936 var fascistene, carlistene og de militære klare til å handle. Under generalene Mola og Franco ble det satt i gang et godt forberedt militærkupp over hele landet. Om morgenen den nittende juli marsjerte soldatene og deres sivile medsammensvorne ut fra kasernene i de største byene. Samtidig henvendte arbeidernes fagorganisasjoner seg fortvilet til regjeringa med anmodning om å få utlevert våpen. Dette ble nektet de fleste steder. Men likevel gikk folk ut i gatene, og greide det umulige. De stanset de militære i by etter by, på sted etter sted. Noen steder med håndvåpen og steiner og stokker og kniver mot artilleri og mitraljøser. Den eneste av de større byene som falt var Sevilla. Madrid holdt, Barcelona holdt, og Valencia. Og det frie Europa stanset plutselig. Holdt pusten. Var det virkelig mulig?

Det var det. Ikke regjeringa, men det spanske folket hadde stoppet militærkuppet, og arbeiderklassens seier i gatene ble også innledninga til en djuptgripende sosial omveltning i de to tredjedelene av landet der militærkuppet mislyktes. Det som av mange er blitt kalt Vest-Europas eneste ekte arbeiderrevolusjon.

Ikke minst derfor ble den spanske borgerkrigen også en ideologisk krig, en bitter klassekrig. Hitler og Mussolini hadde naturlig nok vært orientert på forhånd om hva som kom til å skje, og lovte de spanske fascistene uforbeholden støtte både med soldater og våpen.

Og den andre sida? I prinsippet hadde det jo dreid seg om et kupp mot ei lovlig valgt regjering, så hva ville de såkalte demokratiske nasjonene gjøre, England og Frankrike?

De gjorde det som de var flinkest til i åra før krigen - de gjorde ingen ting. Ja, de var så flinke til å gjøre ingen ting at de fikk alle andre med på det samme, og laget

en fantastisk pakt med Tyskland og Italia og Sovjet som de kalte «ikke-innblandings-pakten», The Non-Intervention Pact. Hovedformålet med denne var å sørge for at spanjolene fikk blø aleine, og at krigen på den iberiske halvøya ikke skulle spre seg til resten av Europa!

Hvem respekterte så denne pakta? Så og si alle regjeringene som sympatiserte med Republikken, og absolutt ingen av de som sympatiserte med fascistene! De eneste to landa som støttet republikken var Mexico og Sovjetunionen.

Men om regjeringene gjorde seg ynkelige, så gjorde ikke folkene det. Spania hadde tent et alt for stort håp i mange til at det bare skulle få slukne slik uten videre.

Arbeidere og intellektuelle fra hele verden begynte å reise til Spania for å kjempe mot fascismen. Kvinner og menn. Tyske og italienske flyktninger var blant de første som dro, for å kjempe på Aragonfronten eller foran Madrid, slik de ikke hadde fått gjort det hjemme, som de sa.

Men det var andre også. I alle land utenfor den fascistiske blokka. Franskmenn og engelskmenn reiste til Spania i protest mot det de oppfattet som sine regjeringers forræderi. Den første utenlandske frivillige som falt i den spanske borgerkrigen var ei engelsk kvinne, Felicia Browne.

Tyskland og Italia skrek opp om at landene måtte forhindre sine borgere i å reise, alt mens de sjøl sendte skipslaster med soldater og moderne våpen. Og regjeringene bøyde seg for kravet, det ble forbudt å dra til Spania for å kjempe mot fascismen. I noen land var det opp til femten års fengsel for å melde seg frivillig. Antakelig satt det slike fanger i f.eks. belgiske fengsler da tyskerne marsjerte inn over grensa i 1940!

I Norge var det også forbudt, sjøl om framtredende ledere i Arbeiderpartiet som Einar Gerhardsen og Håkon Lie engasjerte seg på republikkens side i krigen. Så vidt jeg vet måtte ingen norske spaniafrivillige sone fengselsstraff.

Men som en forstår, var det ingen lett beslutning å ta for noen som ville dra til Spania, og det måtte nok ligge ei sterk overbevisning bak hos de fleste av de som reiste.

40 000 frivillige kom fra hele verden for å slåss mot fascistene i det som var en av de blodigste og uforsonligste borgerkrigene i Europeisk historie. 225 av dem var nordmenn. To av disse var fra Kristiansund, Nils Ersnes og Johan Åsgård.

Antallet nordmenn kan synes lite, men det er snarere overraskende stort. Norge sov sin tornerosesøvn i det mange håpet og trodde var et nøytralt og fredelig hjørne av verden. Den norske fascismen var svak og forvirret og ledet av en mann det var vanskelig å ta helt alvorlig. Mens andre pekte på at det samme hadde forholdet vært i Spania ... Kanskje da ikke så rart at de norske fascistene så på falangistene som forbilder!

Nordmenn flest holdt det for ganske usannsynlig at Norge skulle bli noen krigsskueplass for de ideologiske motsetningene i Europa. Tryggheten og sløvheten rådde.

Da er det man forstår hvilket stoff det var i de som reiste. Ikke til noen forkleinelse for de som tok opp kampen da de tyske nazisoldatene brått sto på norsk jord, men de som reiste til Spania gjorde det uten å være tvunget. Gjorde det av overbevisning. Dette var noe de ville og måtte gjøre.

De reiste sjøl om mange ville forhindre dem i å gjøre det, frarådde dem det!

De kom til et land de ikke kjente, og knapt nok forsto, men ett trodde de fullt og fast på; at seiret fascismen i Spania, så ville resten av Europa følge ganske snart.

Ersnes og Åsgård sluttet seg til Thälmann-bataljonen, som hovedsakelig besto av tyskere og skandinaver. Så mange av de norske i Spania var sjøfolk, at brigaden de tilhørte ble kjent som «de tatovertes brigade».

Ersnes og Åsgård ble etterhvert satt inn i kampene ved elva Ebro, i en av republikkens siste store offensiver. Her ble Johan Åsgård såret i armen av en fascistisk skarpskytter. Kampene her var blodige og forferdelige, og Nils Ersnes forteller at de så norske kamerater bli lemlestet av eksplosjoner uten å kunne gjøre noe for dem.

«Ropene deres stilnet av etterhvert», som han sier.

At mangt og mye virket skremmende og forvirrende på nordmenn i det som vi

ikke må glemme var et land i det motsatte hjørnet av Europa, det forhindret ikke at det var mange av spaniakjemperne som kjente det slik som det Nils Ersnes gjorde da han kom hjem, når han stolt framholdt i lokalavisene at han fremdeles så på seg sjøl som «Negrins soldat».

Juan Negrin var statsminister i Spania på den tida da Ersnes og Åsgård dro hjem.

At krigen ble som den ble, med få seire og sviende nederlag, det kan vi etterpåklokt forstå grunnene til i dag. Men den gangen tror jeg tross alt det viktigste for mange var at de hadde kjempet. De hadde stått imot. De hadde utrettet ting som virket militært umulig. De hadde vært med på å holde Madrid mot fullstendig overlegne hærstyrker. ¡NO PASARAN! De skal ikke slippe forbi oss.

De internasjonale brigadene fikk ikke oppleve det endelige nederlaget i Spania.

England og Frankrike forsikret om at dersom de internasjonale brigadene dro hjem, så ville også Hitlers og Mussolinis tropper gjøre det samme. Derfor ble de internasjonale brigadene demobilisert og tok farvel med Spania med en storslått æresmarsj gjennom Barcelonas gater den 28. oktober 1938.

Det forundrer vel ingen at de utenlandske nazistene på den andre sida av fronten slett ikke reiste hjem, tvert imot. Den tyske kondorlegionen marsjerte i stolt hanemarsj i Francos seiersparade et halvt år seinere, det samme gjorde italienske soldater. I seiersparaden burde kanskje også amerikanske og engelske forretningsfolk ha marsjert, med de fra oljeselskapet Texas Oil Company som æresgjester. De sørget helt fra krigens første dager for at fascistene uhindret fikk kjøpe alt det drivstoffet til sine tanks og bombefly som de trengte!

Jeg har på plaketten skrevet at Nils Ersnes og Johan Åsgård dro til Spania i 1937. Strengt tatt ankom vel ingen av dem til Spania før våren 1938, men jeg mente og mener likevel at årstallet som står kan forsvares. For når startet reisa? Jeg tror vi må si at reisa deres startet den dagen den endelige beslutninga var tatt. Og det må være rimelig å anta at den endelige bestemmelsen om å reise ble tatt en eller annen gang i løpet av året 1937.

Dessuten må vi huske at Spania ikke lå et steinkast og tre-fire timers

charterflyreise borte den gang som i dag. Det var ei strevsom og til tider farefylt ferd for de som meldte seg frivillig. I prinsippet var den franske grensa stengt, og de frivillige måtte mer eller mindre smugles inn i landet over fjellpass i Pyreneene.

Da Nils Ersnes kom hjem, skrev han ned disse orda:

«Krigen i Spania har lært meg mye. Gjennom egne erfaringer har jeg sett hva vi kan vente oss her hjemme i Norge om vi ikke tidsnok slutter oss sammen i tett front mot fascismen!»

De orda var profetiske på mer enn en måte. I likhet med mange andre spaniafarere ble begge to arrestert under krigen. Ersnes ble sendt til Falstad etter først å ha gjennomgått såkalte «harde forhør» av Rinnanbanden. Åsgård, som på det tidspunktet var flyttet til Oslo, havnet på Grini.

For Ersnes og Åsgård som for de fleste andre spaniafarerne ble opplevelsene i Spania noe som brente seg inn i sinnene og aldri forlot dem. De reagerte derimot ytterst forskjellig. Ernes med åpenhjertig å fortelle om alt han hadde vært med på, skrive om det, tale om det. Åsgård snakket derimot lite om sine opplevelser, og av den grunn vet også vi nesten ingen ting om hva han opplevde, hvilke tanker han gjorde seg om borgerkrigen og alt det som kom etterpå.

Om spaniafarerne hadde måttet lure og snike seg ut av Norge, var de i høyeste grad dagens helter da de kom hjem. Lise Lindbæk, som sjøl hadde vært i Spania sammen med Thälmann-bataljonen, skrev om spaniakjempernes hjemkomst i 1939:

«Navnene på disse norske frivillige vil i fremtiden regnes blant de stolteste i vår historie.»

Og selveste Martin Tranmæl sa i sin tale til Spaniakjemperne i Storsalen i Folkets Hus i Oslo i 1938:

«Vi er stolte av dere og av den internasjonale brigade som dere der nede har kjempet sammen med og som står der som det ypperste uttrykk for internasjonal solidaritet som er skapt i vår tid. Dere brakte noe mer enn mot og militær kunnskap inn i krigen i Spania: Dere kom som et uttrykk for den

internasjonale solidaritet og som sådan hadde dere en kolossal moralsk betydning.»

Det offisielle Norge var imidlertid ikke så raust. To hundre kroner i bot vanket det derfra, som lønn for strevet.

Tranmæl, Lindbæk, Gerhardsen og andre som hilste spaniafarerne velkommen hjem som helter, kunne umulig ha forutsett det som skulle komme. At spaniafarerne i likhet med krigsseilerne skulle bli et slags gnagsår i etterkrigstidas historie som ikke ville gro. Glemt, fortidd, forbigått i brydd taushet. For med ett var jo Francos Spania alliert med våre store allierte i kampen mot kommunismen.

Hvem skulle vel trodd det?

Daværende statsminister i Spania, Juan Negrin, hadde lovet på avskjedsdagen i 1938 at de frivillige skulle bli spanske æresborgere. Først i januar 1996, seksti år etter at borgerkrigen startet, skjedde det omsider - for de få gjenlevendes del.

Men det fikk verken Ersnes eller Åsgård oppleve. Ersnes døde i 1995 og ligger begravd på Innlandet gravsted. Åsgård er begravd i Oslo.

Minneplaketten over Kristiansunds to spaniakjempere står på helt rett plass når den nå er satt opp ved inngangen til Folkets Hus. Og personlig står jeg fullt og helt for de linjene som står nederst på plaketten:

Måtte Nils Ersnes og Johan Åsgårds eksempel stå til etterfølgelse for nåværende og kommende slekter.

Kilde
www.forfatter.net/knudtsen

Emneoversigt
Andre verdenskrig, Fascisme, Minnetale

URI
https://www.virksommeord.no/tale/den-spanske-borgerkrigen-og-to-som-var-der